

Gavriel Savit
Anna a Vlaštovčí muž

Anna a Vlaštorčí muží

Garriel Savit

PASEKA

PŘELOŽILA VĚRA KLÁSKOVÁ

ANNA AND THE SWALLOW MAN

Copyright © Gavriel Savit, 2016

Jacket art and interior illustrations copyright © Laura Carlin, 2016

Translation © Věra Klásková, 2016

ISBN 978-80-7432-710-0

*Věnováno Sophii „Sluníčku“ Taitové blahé paměti
jakožto nedostatečná oplátka za všechny ty nádherné knihy,
které mi dala.*

Co říkáš ?

Když se Anna Łaniová ráno šestého listopadu roku 1939 – v sedmém roce svého života – probudila, nevěděla pár věcí.

Nevěděla, že vrchní velitel gestapa v okupovaném Polsku přikázal rektorovi Jagellonské univerzity, aby si vyžádal účast všech profesorů (mezi něž patřil i její otec) na přednášce a diskusi o dalším směřování polské akademické obce pod německým vedením, a nevěděla ani to, že se dotyčná přednáška má konat toho dne v poledne.

Anna nevěděla, že jejího otce odvedou ve společnosti kolegů z posluchárny číslo padesát šest nejdříve do vězení v Krakově, městě, kde Anna s otcem žila, a pak ho postupně přepraví do dalších internačních zařízení na polském území, než bude nakonec transportován do koncentračního tábora Sachsenhausen v Německu.

Nevěděla ani, že za několik měsíců budou otcovi přeživší kolegové přesunuti do ještě smutněji proslulého tábora Dachau v Horním Bavorsku, ale ani to, že v době tohoto přesunu už její otec nebude v takovém stavu, aby byl transportu schopen.

Jedno však Anna věděla: že dnes dopoledne má tatínek na několik hodin odejít.

Hejno sedmiletých holčiček má nesmírně pestrou skladbu. Některé z nich vám řeknou, že už jsou dávno dospělé, a člověku dá dost práce, aby ochotně nepřítakal; jiné jako by se spíš zajímaly o skrytá dětská tajemství, která mají vepsaná křídou zvnitřku hlavy, než aby se vůbec bavily s dospělým; a pak jsou ještě další (a tato skupina je zdaleka největší), jež se dosud úplně nerozhodly, ke kterému táboru náleží, a podle toho, jaký je zrovna den, hodina, či dokonce chvíle, vám ukážou zcela jinou tvář, než jakou byste očekávali.

Anna byla ve svých sedmi letech jednou z posledně jmenovaných a tento dvojznačný stav pomáhal pěstovat její otec. Zacházel s ní jako s dospělou – s úctou, vážností a ohledy –, ale jaksi se mu zároveň dařilo v ní chránit a udržovat pocit, že všechno, s čím se Anna na světě setkává, je zbrusu nový objev, určený výhradně pro její mysl.

Annin otec byl profesorem lingvistiky na Jagellonské univerzitě v Krakově a bydlet s ním znamenalo, že se každý den v týdnu odehrává v jiném jazyce. Než Anna dorostla do věku sedmi let, její němčina, ruština, francouzština a angličtina byly velmi dobré, mluvila slušně jidiš a ukrajinsky a trochu ovládala i arménštinu a rumunské nářečí z oblasti Karpat.

Polsky na ni otec nemluvil nikdy. Polština už se o sebe postará sama, řekl.

Člověk se nenaučí tolik jazyků jako Annin otec, pokud nechová vřelou lásku k mluvení. Většina Anniných vzpomínek se týkala otce, jak mluví – jak se směje a žertuje, hádá se a vzdychá s někým z přátel a konverzačních partnerů, kterých měl po městě bezpočet. Po většinu času, který s ním strávila, si vlastně Anna myslela, že každý z jazyků, jimiž otec mluví, je jako zakázkový oblek ušit na míru jednotlivým osobám, se kterými rozprávěl.

Francouzština nebyla francouzština, ale *monsieur* Bouchard. Jidiš nebyla jidiš, ale reb Šmulik. Každé slovo a věta v arménštině, jež kdy Anna vyslechla, jí připomínaly obličej malého, starého *tatika*, který ji a otce pokaždé vítal šálky silné hořké kávy.

Každé arménské slovo vonělo kávou.

Kdyby byl Annin mladičský život dům, pak by jeho nosné pilíře tvořili muži a ženy, s nimiž otec ve volném čase debatoval. Udržovali nebe nahoře a zemi dole a usmívali se a mluvili s ní, jako by byla jejich vlastní děcko. Na návštěvu k nim nikdy nešel jen profesor Łania, ale profesor Łania a Anna. Nebo jak to brali oni, profesor Łania a Aňa nebo Hanele nebo Anke či Anuška, popřípadě Anouk. Měla tolik jmen, kolik bylo jazyků, kolik bylo na světě lidí.

Ale pokud je každý jazyk přiřazen pouze jediné osobě, pak holčička nakonec samozřejmě začala uvažovat: Jaký je jazyk mého otce? Jaký je ten můj?

Odpověď však byla docela prostá – ti dva hovořili jazyky jiných lidí. Zdálo se, že všichni ostatní jsou svázáni s jediným jazykem, v nejlepším případě se dvěma či třemi, avšak pro Annina otce jako by vůbec neplatily hranice, jichž se držel každý, kdo obýval širou a různorodou krajinu Krakova. Otec nebyl omezován žádným způsobem mluvy. Mohl být vším, co si přál. Snad s výjimkou sebe sama.

A platilo-li tohle o Annině otci, pak to nejspíš platilo i o Anně. Místo aby profesor předal dceři jeden konkrétní jazyk, který by ji definoval, obdařil ji celým širokým spektrem jazyků, které znal, a řekl: „Vyber si mezi nimi. Vytvoř si pro sebe něco nového.“

V žádné z Anniných vzpomínek otec nemlčel. V její paměti přebýval jako živá socha vymodelovaná podle pozice, v níž byl zvyklý naslouchat: pravou nohu přehozenou přes levou, loket opřený o koleno, bradu v dlani. Tento postoj Annin otec zaujímal často, ale i když byl mlčky strháván pozorností, neubrnil

se, aby nekomunikoval, takže se mu rty a obočí kroutily a tetelily v reakci na to, co mu lidé povídali. Jiní by se ho museli vyptávat, co mají tyto svérázné tiky a záškuby znamenat, jenže Anna tímto jazykem hovořila plynně, a proto se ptát nemusela.

S otcem propovíдали spoustu času. V každém koutě bytu a v každé ulici města mluvili všemi možnými řečmi. Byla si jista, že ze všech lidí otec rozpráví nejradši s ní.

Anna si pamatovala, že ve chvíli, kdy si prvně uvědomila, že jazyk je kompromis, který lidé sdílejí – tedy že dva lidé hovořící stejným jazykem nemusejí být nutně stejní –, jí otec poprvé a naposledy nedokázal odpovědět na otázku.

Tenkrát se vraceli z nějakého výletu a už se smrákalo. Městskou čtvrť, kudy procházeli, Anna nepoznala. Otec ji držel pevně za ruku a rázoval tak dlouhými kroky, že musela vedle něj poklusávat, aby mu stačila. Jak se slunce hroužilo za střechy domů a pak za kopce v dáli, zrychloval stále víc, a než slunce zapadlo docela, už v podstatě utíkali.

Uslyšela je dřív, než cokoli zahlédla. Byl to mužský hlas, který se nahlas a vesele smál a ze kterého číselo tak upřímné pobavení, že se usmívat začala i Anna; nemohla se dočkat, až uvidí, čemu se ten muž tak směje. Když ovšem došli do ulice, odkud ten zvuk zazníval, úsměv jí zamrzl na rtech.

Stáli tam tři vojáci.

Smál se ten nejmenší. Druhé dva si příliš nevybavovala, pamatovala si jen to, že jí připadali strašně velcí.

„Vyskoč!“ řekl nejmenší voják. „Hop, hop!“

Prošedivělý stařec před nimi se ze všech sil snažil jeho rozkazu vyhovět, poskakoval zcela bezúčelně na místě, ale zjevně měl něco s nohou – asi si ji ošklivě pochroumal. Bylo očividné, že se cítí opravdu bídne. Pokaždé, když jeho boty dopadly na dláždění, dusil s velikým úsilím výkřik, ačkoli se mu obličej křivil bolestí.

Zdalo se, že tohle působí malému vojákovi ještě větší radost.

Na této vzpomínce byla nejhorší ona čirá, bezmezná radost, která z jeho smíchu čísel – v Annině mysli ten voják mluvil, a tím pádem se i smál jazykem *Herr Doktora* Fuchsmanna.

Herr Doktor Fuchsmann byl skoro plešatý tlustoch, který neustále nosil vestu. Měl brýle a hůl, s jejíž pomocí se celý den šoural po své nevelké lékárně. *Herr Doktor* Fuchsmann byl člověk, jenž se chichotal a takřka pořád rudl ve tváři. Za tu krátkou dobu, co ho Anna znala, jí podstrčil více sušenek, než kolik jich kdy někde jinde viděla.

A ten malý voják hovořil jazykem *Herr Doktora* Fuchsmanna.

Annu to zmátlo. Nechápala ani vojáka v souvislosti s lékařem, ani lékaře v souvislosti s vojákem. A tak udělala přesně to, co by v takové situaci udělalo každé dítě: zeptala se otce.

Kdyby Annin otec nebyl takový, jaký byl, a kdyby Anna po valnou část krátkých sedmi let svého života neslyšela, nemluvila ani nemyslela částečně v němčině a nejevila k tomu vlohy, zkrátka a dobře, kdyby neměla tak přesvědčivě znějící přízvuk rodilé mluvčí, tenhle příběh by patrně skončil dřív, než začal.

„Papá,“ řekla Anna, „proč se smějí tomu pánovi?“

Otec neodpověděl. Voják se po nich ohlédl.

„Protože, *Liebling*,“ pravil, „tohle není člověk. Tohle je *Jude*.“

Tuto větu si Anna zapamatovala přesně, jelikož změnila všechno, co znala. Myslela si, že ví, co je to jazyk, jak funguje i jak lidé ze vzduchu, do něhož mluví, loví různá slova, aby kolem nich utkali jejich obrys.

Jenže tohle bylo daleko složitější.

Reb Šmulik neříkal *Jude*. Reb Šmulik říkal *jid*.

A ať už tenhle voják mluvil jakýmkoli jazykem, lišil se od *Herr Doktora* Fuchsmanna do té míry, do jaké si přál dát všem najevo, že se liší od Žida, reba Šmulika.

* * *

Roku 1939 vstoupila do země zvané Polsko skupina lidí zvaných Němci a převzala moc nad městem Krakov, kde žila Anna. Krátce nato tito Němci zahájili operaci s názvem Sonderaktion Krakau, která měla postihnout intelektuály a akademické hodnostáře města, k nimž náležel Annin otec.

Dnem, určeným k provedení Sonderaktion Krakau, byl šestý listopad 1939 – v sedmém roce Annina života – a Anna toho rána nevěděla nic víc, než že otec musí na pár hodin odejít.

Nedlouho po jedenácté ji zanechal v péči *Herr Doktora Fuchsmanna* a pak už se nikdy nevrátil.

Nebylo nijak neobvyklé, že otec svěřil Annu svým přátelům, když musel vyřídit nějakou naléhavou záležitost. Důvěřoval jí natolik, že chvíli ji v bytě klidně nechal samotnou, avšak někdy se potřeboval vzdálit na delší dobu. Přece jen byla ještě dost malá a čas od času bylo nutno na ni dohlédnout.

Otec dělal, co mohl, aby Annu izoloval ode všeho, co se dělo ve městě, jenomže válka je válka a chránit dítě před světem donekonečna není možné. Na ulici byly uniformy a křičící lidé a psi a strach a někdy se tam střílelo, a pokud je člověk řečný, nakonec jeho dcera beztak zaslechne slovo *válka*, ať už vyslovené kradmo, či nahlas. Slovo *válka* je tíživé ve všech jazycích.

Anna se matně rozpomínala, že bývaly i doby předtím, než ji tohle tíživé slovo přiklopilo ze všech stran jako síť se zatěžkanými okraji, ale víc než postava či obličej nějaké konkrétní osoby – dokonce i víc než kratičký záblesk paměti, který si dokázala vybavit v souvislosti se svou matkou – tvořil jádro jejích vzpomínek na tyto časy pulzující život, jímž bujaré město dříve překypovalo: procházky po veřejných parcích a zahradách, kdy všichni vesele švitoří; sklenice piva či šálky kávy nebo čaje u stolku podél korza; matky, milenci a přátelé, kteří venku vykřikují jména, až se to v kamenných ulicích rozléhá, v naději, že dolétnou k milované hlavě a přimějí ji k otočení

dřív, než zmizí za rohem. Tyhle dny se Anně zdály být prochnuté věčným teplem a sluncem, kdežto válka se do značné míry podobá bouřlivému počasí (o čemž se měla Anna záhy poučit): když se k ní schyluje, není dobré nechat se zastihnout pod širým nebem.

V posledních měsících prožil Annin otec docela dost času s dcerkou doma, kde spolu rozmlouvali, a když vyvstala naléhavá potřeba obklopit se tichem, četli. Myslel to sice dobře, ale většině knih, jež měl doma, Anna stále ještě nedorostla, a proto trávila většinu času s jedinou knihou, s objemným svazkem příběhů pro děti, vybraných z různých zdrojů. Ať už pocházely z Ezopa či z Bible, z mýtů skandinávských nebo egyptských, všechny byly ilustrovány stejnou útěšnou rukou ve stylu devatenáctého století: pero a inkoust na silném, těžkém papíře.

Jakmile se Anna od této knihy odloučila, hned se jí po ní zastesklo. Ještě dřív, než se jí začalo stýskat po otci.

Ty první dvě tři hodiny po poledni šestého listopadu se *Herr Doktor* Fuchsmann k Anně choval jako vždycky, to znamená, že když bylo v obchodě prázdno, škádlil ji a smál se přes brejličky, ale když při příchodu nového zákazníka zařinčel zvonek u dveří, v tu ránu na ni zapomněl. V posledních dnech přísun sušenek podstatně zeslábl, Anna to však chápala – *Herr Doktor* Fuchsmann jí tento nedostatek vysvětlil poukazem na válku. Tohle byl běžný zvyk, s nímž se už Anna vcelku obeznámila: zdálo se, že vždycky, když se někdo poslední dobou zmíní o něčem mimořádném, vztahuje se to k válce.

Anna si dosud nebyla zcela jista, co přesně se slovem válka rozumí, ale měla dojem, že se alespoň zčásti jedná o útok na zásobování sušenkami, a něco takového zkrátka nemohla schvalovat.

V obchodě bylo toho dne tak rušno, že něco podobného Anna nepamatovala, a většinu těch, kdo se sháněli po úlevných prostředcích *Herr Doktora* Fuchsmanna, zjevně tvořili mladí Němci v mírně rozdílných uniformách. V lékárně se objevilo i několik starších mužů v oblecích, kteří hovořili zřetelnou, úsečnou němčinou; ačkoli se evidentně jednalo o týž jazyk, jímž hovořil *Herr Doktor*, Anně se zdálo, že zatímco se jejich němčina s napjatým svalstvem energicky předklání, ta jeho jen uvolněně posedává. Všechno to bylo hrozně zajímavé, ale *Herr Doktor* Fuchsmann začínal být nervózní, když příliš zjevně věnovala pozornost něčemu, co museli říct jeho zákazníci, takže se Anna ze všech sil snažila vypadat, jako by neposlouchala.

Jak se den vlekl dál, *Herr Doktor* Fuchsmann se pokoušel zakrývat sílící znepokojení, ale když nastal čas zavřít obchod a otec si Annu ještě nepřišel vyzvednout, znervózněl zcela očiividně.

Leč Anna se ještě nijak zvlášť nestrachovala. Už dřív se stalo, že otec byl delší dobu pryč, a vždycky se vrátil.

Jenomže teď se na ulicích čas od času ozývala střelba a psi štěkali v jednom kuse. *Herr Doktor* Fuchsmann příkře odmítl vzít Annu s sebou domů, a v ní začalo klíčit první semínko nervozity. Předtím k ní byl pořád tak milý, a proto ji mátl, že se najednou začal chovat nevlídně.

Tu noc Anna prospala pod pultem obchodu *Herr Doktora* Fuchsmanna, bez deky jí bylo zima, a protože se s postupující nocí ulice stále více hemžily Němci, bála se, že ji někdo uvidí nebo uslyší.

Dlouho nedokázala usnout. Starosti, které se jí honily hlavou, jí zaměstnávaly mysl, ale ne zase natolik, aby se Anna ubránila nudě. A právě v tomhle nekonečně se vlekoucím okamžiku se jí zastesklo po její knize příběhů.

Na konci knihy byl příběh, u něhož se popraskaná vazba začala pravidelně otvírat, příběh o hubeném přízraku jménem Alder King. Anna s rozkoší zírala na jeho portrét, dokud hrůza nedostoupila téměř nesnesitelné míry a vzápětí neustala. Strach spolehlivě mizel spolu s přízrakem, polapený mezi stránkami knihy, a Anna teď zatoužila zaklapnout mezi ně i drobnou obavu, která v ní hlodala.

Ráno přinesl *Herr Doktor* Fuchsmann Anně trochu jídla. Uklidnilo ji to, kolem oběda však začalo být zřejmé, že *Herr Doktor* nemá v úmyslu jí v lékárně poskytovat útočiště. Zkroušeně Annu ubezpečil, že kdyby se pro ni otec vrátil, hned ho pošle za ní, ale vysvětlil jí, že už si ji tu zkrátka dál nechat nemůže.

Všechno, co říkal, dávalo smysl. Mohla se s ním snad hádat?

Poté, co *Herr Doktor* Fuchsmann vyšel z obchodu, aby dovezl Annu domů, zamkl za sebou. Když dorazili na místo, Anna rychle poznala, že včera při odchodu za sebou zamkl i její otec. Leč tohle se *Herr Doktor* Fuchsmann nikdy nedozvěděl: jakmile totiž měli na dohled dům, kde Anna s otcem bydleli, omluvil se a chvátal zpátky do lékárny.

Anna seděla přede dveřmi jejich bytu dlouho, předlouho. Část její bytosti si byla pořád jista, že otec už je na zpáteční cestě, a proto se pilně snažila potlačit strach a na jeho místo dosadit onu jistotu. Samozřejmě že se otec brzo vrátí!

Jenomže se nevrátil. Kdykoli Anna ucítila, že její přesvědčení slábne, zkusila vzít za kouli u dveří. Brala za ni znovu a znovu a pokaždé začínala být pevně přesvědčená, že otec ve skutečnosti nezamkl, ale že ona prostě zatím neotočila kouli dost silně.

Avšak i když si tak toužebně přála, aby to byla pravda, dveře nepovolily. Ve dnech míru se takové představy občas stávají skutečností. Ve válečných časech však nikdy.

Anně se zdálo, že tam sedí hotovou věčností, a svým způsobem to tak opravdu bylo. Pro dítě je hodina nečinnosti celý život. A Anna tam ty hodiny proseděla přinejmenším dvě nebo tři, a nebýt staré paní Niemczykové, která bydlela přes chodbu, snad by tam na otce čekala, dokud by její čekání neukončila válka.

Paní Niemczyková si často profesoru Łanioví (i jiným) stěžovala, že s dcerkou mluví moc nahlas a moc dlouho do noci, ale Annin otec byl přesvědčen, že se sousedce zkrátka nelíbí, že si do domu vodí cikány a Armény a Židy. Paní Niemczyková mluvila pouze polsky a pokaždé toho řekla jen dost málo. V životě takhle stará dáma neproniesla jediné slovo přímo k Anně, přestože o ní v její přítomnosti často mluvila s jejím otcem, zpravidla proto, aby mu sdělila, jak špatně svou dceru vychovává. Není třeba dodávat, že Anna ze setkání s ní nebývala dvakrát nadšená, přestože jinak měla rozhovory s lidmi ráda.

Krátce poté, co započalo Annino čekání u dveří bytu, paní Niemczyková vyšla na chvíli ven vyřídit si nějakou pochůzku. Když procházela chodbou, pohled jí utkvěl na Anně a při návratu z ní už oči nespustila, dokud za sebou nezaklapla dveře bytu.

Anna si nebyla jista, co může od paní Niemczykové očekávat, ale stará dáma čas od času pootevřela a škvírou zkontrolovala, jestli ta malá holka pořád ještě vysedává na chodbě, a pokaždé, když ji Anna zahlédla, musela konstatovat, že to málo, co z obličeje paní Niemczykové za dveřmi vidí, vyhlíží stále spokojeněji.

Nebýt staré paní Niemczykové, Anna by tam nejspíš čekala na otce ještě hodně dlouho. Nebýt staré paní Niemczykové, Anna by se nejspíš nikdy nesetkala s Vlaštovčím mužem.